

Bojan Bojanić

URBANIZAM MODERNE

J oš od vremena antičkog Grka Hipodamosa¹ koga mnogi smatraju prvim urbanistom, urbanizam kao nauka i praksa traži svoje mesto u planiranju gradova. Međutim i pored Fontane i Bruneleskija u Rimu 15. i 16. veka kao i Kristofera Rena koji posle velikog požara u Londonu 1666.² godine pokušava zajedno sa tadašnjim kraljem da nađe prigodno rešenje za uređenje grada, urbanizam počinje u praksi da se razvija tek od 19. veka.

Do intenzivnog traganja za uređenjem tada novonastalih industrijskih gradova arhitekti zajedno sa političarima tragaju ka

prihvatljivim rešenjima. Tada i dolazi do razmimoilaženja konzervativnih struja koje žele da se drže kompromisnih rešenja koje podrazumevaju očuvanje stare matrice, koje uglavnom zastupaju političari i reformatorskih struja koje izmenama gradske strukture i prosecanjem novih saobraćajnica teže da grad razviju u skladu sa novonastalim potrebama industrijskog društva³.

Arhitekta urbanisti uvek teže da nekom građevinom daju u vizuri grada obeležje tog vremena, tako da crkva Sv. Petra u Rimu daje karakteristično katoličko obeležje gradu, dok Ajfelov toranj i Pakstonova Kristalna palata ocrtavaju duh industrijskih težnji Pariza i Londona 19. veka za prikazivanjem svoje moći u tehničkim inovacijama tog doba.

Obeležje 19. veka je porast radničke klase koja radeći na

savremenijim mašinama ujedno emancipuje sebe i traži promenu u stanovanju koju za razliku od buržoaskog društva ranijeg perioda koje je nije razumelo sada nalazi oslonac u teorijama utopista Roberta Ovena i Etjena Furijea⁴. Tako se planiraju kućice u nizu koje imaju za cilj da zadovolje potrebe radnika, mada u suštini ove ideje ne nalaze utemeljenje u praksi toga vremena. Baron Osman prefekt Napoleona III otvaranjem novih saobraćajnica u Parizu preseca narodne kvartove i rešava funkcionalne potrebe grada⁵. Ista stvar se dešava i sa Ringom u Beču kao i u Serdinom planiranju Barselone iz 1859⁶. Slično Serdi i u Američkim gradovima Njujorku i Bostonu ortogonalnom šemom ulica i rešavanjem gradskih blokova nastoji se, da se reši funkcionisanje grada. Tako je zadatak arhitekta ustvari da projektuje ambijent. Zbog toga dolazi i do kolizije jer ako se planiranjem građevina u nizu koje čine taj ambijent samo multiplicira građevina, onda se postavlja pitanje da li postoji razlika između arhitekture i urbanizma, odnosno da li se arhitektura pretvara u urbanizam, i da li se razlikuje od nje, a ujedno dolazi i do industrijalizacije građevinarstva što sve čini da sve to u stvari postaje urbanizam⁷.

Do drugačijih razmišljanja dolazi u 20. veku, kada arhitektura moderne težeći da izbegne eklektizam istorijskih stilova nastoji da gradu donese nov duh društva koje nije oličenje vladavine države, ali se uvek postavljalo pitanje da li je to moguće. Tako i dolazi do uticaja pravaca iz likovnih umetnosti na arhitekturu pa konkretno Ar Nuvo sa svojim predstavnikom Ektorom Gimarom koji negujući floralni stil nastoji da ubedi Parižane projektujući od gvožđa elemente na ogradama metroa da je lepo koristiti tu vrstu javnog prevoza. I inače u to vreme se u urbanizmu koriste pri projektovanju zgrada talasaste linije i nastoji se da se napravi grad pejzaž. Sličan pokušaj je i u Barseloni sa Antonijem Gaudijem koji projektujući svoje građevine u ekspresionističkom duhu nastoji da na specifičan način utiče na urbanizam svog grada, mada se on može posmatrati i iz drugog ugla, kao preteča postmoderne koja prepoznaje antiistoričnost moderne nalazeći tu svoju stvaralačku praksu⁸. Isto se dešava i u Amsterdamu sa Berlaheom, Beču sa Vagnerom i drugim gradovima Evrope gde je jak uticaj likovnih umetnosti na arhitektonsko urbanističku praksu.

Sa druge strane okeana u Americi gusta mreža oblakodera koje projektu Le Baron Denej i Luis Saliven imajući u vidu ograničenost javnog zemljišta daje naročito u Čikagu ali i u mnogim drugim gradovima drugačiji pogled na urbanizam ujedno kasnije utičući na urbanizam širom sveta. To je pragmatičan način razmišljanja koji ima za cilj da iskoristi svaki slobodni kvadratni metar zemljišta koje ima svoju cenu i samim tim izgradi što višu zgradu.

Posle prvog svetskog rata dolazi do promene u društvu kako kod poraženih nacija tako i kod pobedilaca i do formiranja nove svesti u radničkoj klasi pa čak i do formiranja njihove države što se odmah prenosi i na arhitekturu–urbanizam. Dolazi i do pronalaska novih tehnologija u graditeljstvu ali to u prvim posleratnim godinama se nije toliko odrazilo na stvaralaštvo koliko filozofska teorija pozitivizma i realizacija već izražene klasne svesti.

Zna se da su urbanisti–arhitektae kao reformatori a u isto vreme i umetnici podložni novim načinima razmišljanja što se odražava i na njihovu stvaralačku praksu. Ujedno gubi se razlika između arhitektae odnosno urbaniste, što sada svaki arhitekta postaje u smislu da prestaje razlika između teoretičara i praktičara, zapravo umetnika i inženjera⁹.

Tako se u teoriji pojavljuje racionalizam koji od zemlje do zemlje ima svoje derivate. U Francuskoj to je formalni racionalizam sa Le Korbizijem, Nemačkoj metodološko–didak-

tički sa školom Bauhaus i vođom Gropijusom, u Sovjetskom Savezu ideološki, formalisrički u Holandiji, empirijski u Skandinavskim zemljama sa izrazitim predstavnikom Alvarom Altoom i organski u Americi sa Frenk Lojd Rajtom.

Le Korbizije predstavnik Francuske varijante racionalizma je prosvetitelj liberalnog političkog opredeljenja koji teži u svojoj postavci urbanizma–arhitekture da stvori stanovnicima prirodne i ujedno racionalne uslove življenja, pošto je po njemu čovek merilo svih stvari. Njegovi stavovi u izgradnji ostvareni su u Marselju i Nantu gde zgrade koje stoje na pilastri–ma pružaju cirkulaciju ispod njih u isto vreme ne stvarajući zagušenja u saobraćaju i zagađenje. Urbanizam je po njemu stvoriti takvu građevinu koja svom stanovniku pruža celokupan komfor, niz ugostiteljsko uslužnih delatnosti i prirodne bašte na terasama, a sve to proisteklo je iz kubističkog načina razmišljanja gde se sve razvija u više pravaca i dimenzija. Od svih njegovih urbanističkih planova za mnoge gradove širom sveta jedino je realizovan onaj u Čandigaru u Indiji (zamišljenoj prestonici države). On je često menjao stil ali kao ličnost ostaje zapamćen po svojoj politici na polju urbanizma gde je ostao dosledan¹⁰.

Nemačka varijanta racionalizma koja polazi od antiteze osvajačkih pobuda vladajućih krugova i oslanjajući se na ekspresionističku Novembarsku grupu (1918). u stvari je hladna varijanta koja teži da stvari dovede do perfekcije ujedno je estetizujući. Svoju školu Bauhaus razvija u Vajmaru, da bi je kasnije zbog težnji vlasti da je zatvore morao da preseli u Desau 1925¹¹, i ugasi se sa dolaskom nacista na vlast, prenoseći ideje svojih profesora u Ameriku. Sa osnivanjem škole, odnosno pre odlaska iz zemlje Valter Gropijus se pojavljuje kao vodeća ličnost i ujedno pokretač cele akcije koja je okupila mnoga važna imena iz srednje Evrope kao što su Marsel Brojer i Moholji–Nađ da spomenemo samo neka imena i čiji je možda najveći doprinos svetskoj umetnosti zapravo u dizajnu mada je Škola ostavila vidan trag i u arhitekturi–urbanizmu. Sa odlaskom u Ameriku Gropijus nastavlja sa svojim sociološkim posmatranjima urbanizma kao nauke dok se Mis Van Der Roe drugi značajni predstavnik ove škole utapa u američki način razmišljanja gradeći oblakodere. Inače osnovna razlika između nemačke i francuske škole racionalizma je kao i uopšte u razlici u umetnosti između mediteranskog i german–sko–nordijskog, od postavke da psihološki procesi svesti određuju formu, za razliku na primer od Francuskog razmišljanja gde je važna impresija ili doživljaj (viđenje) predmeta.

U Rusiji sa pobedom revolucionarnih snaga dolazi do avangardnog načina razmišljanja u urbanizmu koji crpe svoje korene iz Maljevičevog konstruktivizma a čiji su glavni arhitekti–urbanisti Vladimir Tatlin sa Sponenikom 3. Internacionali i El Lisicki. Pokret je dobro prihvaćen u Evropi i mnogi strani arhitekti učestvuju u izgradnji, ali on svoj fijasko doživljava slično kao i u Nemačkoj kad 30–tih godina dolaze na vlast retrogradne snage koje iako zastupaju istu ideologiju vraćaju u urbanizmu točak unazad, kopirajući monumentalnost ali ovoga puta istorističkih stilova, naročito neoklasicizam koji ima za cilj da predstavi njihovu veličinu i legitimnost koja navodno potiče od volje naroda da ih sledi u njihovom putu ka kvalitetnijoj budućnosti¹².

Za Holandiju se može reći da je prva zemlja u Evropi u kojoj je problem kuće u industrijskom društvu postavljen na političkom planu 1901. godine, a ona je i zemlja čija je avangarda slična ruskoj avangardi mada svoje utemeljenje ne crpe iz revolucije već iz dostignutog standarda koji je stvorio socijalnu svest naprednog razmišljanja u svim sverama ljudskog delovanja. Arhitektonsko–urbanističko planiranje potiče iz neoplasticizma i apstraktnog geometrizma Pita Mondrijana, što

znači da je za odbacivanje svih istorijskih formi i realizaciju forme koja bi proistekla iz modernosti i esteticizma. Oni se ujedno protive i tehnicima koja bi po njima trebalo da bude svedena na minimum. Glavni predstavnici su Oud, Ritveld i Dudok. Oud je za montažnu gradnju iz serijskih elemenata koji su ekonomični i jasne forme. Rajtov uticaj na holandske arhitekte najvidniji je kod Dudoka koji se trudi u svojim projektima da nikad ne izađe iz prirodnog okruženja, gradeći u provinciji a ne zapadajući u isto vreme u provincijalizam dajući modernu formu istorijskim gradovima.

U Finskoj sa Alvarom Altoom racionalizam koji je težio da odbaci historicizam i naturalizam našao je svoje utemeljenje u empiriji, u činjenici da priroda nije bogom dana već mesto (okruženje) na zemaljskoj kugli a da istorija usvari predstavlja vreme života a ne providenje za konačno spasenje čoveka¹³. To se može tumačiti i religijskim pogledom na svet koji je u Skandinavskim zemljama dosta liberalan. Arhitektura odnosno urbanizam se zasniva na sadejstvu okruženja i unutrašnjosti, na spoju prirode i čoveka. U sličnom kontekstu su projektovale i Švedske arhitekte Asplund i Markelijus tražeći oslonac u čistoti forme koja proističe iz prirode, nastojeći ustvari da dođu do nečega što mi danas nazivamo minimalizmom.

Amerika oslobođena istorijskog nasleđa i u pravom smislu reči proleterijata bila je oslobođena u racionalističkom poimanju urbanizma uključivanju proleterijata u planiranje za njih i radi njih kao i kopiranja historicističkih stilova. Tako se sa Frenk Lojd Rajtom okrenula organicističkom racionalizmu koji ima sličnosti sa Altoovim mada je uticaj suprotan. Ujedno kao i na Alvara Altoa, Rajt je uticao i na mnoge druge arhitekte iz Evrope a naročito posle 2. svetskog rata. Na Rajta kao izrazitog predstavnika američkog stila gradnje veliki uticaj je učinila japanska umetnost kod koje je on historicizam i aristokratski razliku od evropskog tumačio na drugi način. Organicistički racionalizam Rajta je da iz odnosa forma-priroda preispita ulogu arhitekture, kao i ulogu arhitekta-urbaniste koji svojim projektovanjem ima funkciju da deluje na korisnika svog projektovanog prostora. Sa dolaskom Evropskih arhitekata pred i posle 2. svetskog rata došlo je do međusobnog prožimanja ideja i uticaja tako da su na taj način Američka teorija i praksa samo obogaćene.

U predvečerje Moderne projektuje i Oskar Nimajer, Braziliju, grad u prašumi koji bi trebalo da bude centar države a koji i jeste zvanična prestonica Brazila, mada samo u administrativnom obliku. Grad je zamišljen kao presek dvaju krakova gde se nalaze rezidencijalni objekti kao što su Skupština, Sud i sedište Vlade i ovde ga navodimo pošto se funkcionalno uklapa u težnje koje je imao urbanizam vremena o kome se

govori, iako je nastao nešto kasnije.

Mnoge od ovih teorija nisu izdržale probu vremena tako da se sada za Le Korbizijeovo delovanje postavlja pitanje, mada su mnogi gradovi pa i naš Novi Beograd crpeli inspiraciju u njegovom delu, kao i Čandigar zamišljena prestonica Indije koja za razliku od Novog Beograda funkcionalno nije uspeo. Naravno Novi Beograd je donekle pretrpeo promenu urbanističke koncepcije Le Korbizijea ali ono što je on začeo zgradama u Marselju i Nantu našlo je plodno tle kod nas (makar do tranzicije).

Bauhaus kao škola ili umetnički pravac je nedavno ponovo otvoren u Nemačkoj ako se ne varam u Berlinu ali sem teoretskog nastavka pravac je svoj zenit završio još pre prelaska u Ameriku.

Rusija je sa tranzicijom koja je nastala padom Berlinskog zida pokazala u pravoj meri nemoć socijalističkog sistema planiranja i okrenula se drugim vrednostima, težeći da kao sve zemlje istočnog bloka premosti vremensku distancu uzaludnog puta. Za Holandsku, Finsku i Američku varijantu racionalizma još možemo reći da egzistiraju.

Trend globalizacije i opšteg skretanja društva udesno politički su na neki način u suprotnosti sa ovim teorijama i praksom ali njihova vrednost je pokazala da može da odoli ispitima vremena.

I na kraju da citiram Đulija Karla Argana "Sa jedne strane, vlast želi da grad sa njegovim modernim spomenicima (koji su uvek arhitektura najgore vrste) i dekorativnim mogućnostima bude ogledalo autoriteta države, a sa druge, urbanisti žele da novi grad (poštujući stari kao istorijski dokument) postane vitalni ambijent društva"¹⁴, ili je to samo tumačenje jednog levičarskog autora, koga je pregazilo vreme.

1 Branko Maksimović, Razvoj gradograditeljstva od starog veka do sadašnjosti, Beograd 1948. 55

2 Jelena Božić, Brijeme u prostoru, Zavod za udbenike i nastavna sredstva, Banja Luka 2004, 33

3 Đulio Karlo Argan, Akile Bonito Oliva, Moderna umetnost 1770-1970-2000. knjiga 1, Beograd 2004, 157

4 Isto, 157.

5 Ranka M. Gajić, Parcelacija i fizička struktura grada-primeri rekonstrukcije, Beograd 2004, 56

6 Kenet Frempton, Moderna arhitektura, 3. izdanje, Beograd 2004., 25

7 Đ. K. Argan, navedeno delo, knjiga 1, 159.

8 Aleksandar Kadijević, Jedan vek traženja nacionalnog stila u srpskoj arhitekturi, Beograd 1997, 226.

9 Đ. K. Argan, navedeno delo, knjiga 2, 6.

10 Đ. K. Argan, navedeno delo, knjiga 2, 8.

11 Frank Whitford, Bauhaus, London 1984, 151.

12 Miloš R. Perović, Srpska arhitektura 20. veka, Beograd 2003, 148.

13 Đ. K. Argan, navedeno delo, knjiga 2, 27.

14 Đ. K. Argan, navedeno delo, knjiga 1, 158.